

МИТЪТ КАТО КУЛТУРЕН ФЕНОМЕН

Нима има дете, което да не обича приказките?! Убедена съм, че всяко едно момиченце и момченце може да изреди десетки заглавия на свои любими приказки и да разкаже поне няколко от тях. В пети клас, скъпи приятели, трябва вече по-задълбочено да се запознаете с приказките - откъде водят началото си, кои са героите в тях, какви послания отправят те към бъдещите поколения и т. н. Затова в този брой ще се опитам да ви върна към корените на приказката - откъде е възникнала и как се е развила през хилядолетията.

Преди това обаче ще ви разкажа за Ахил. Той е син на царя на мирмидонците Пелей и на богиня Тетида. В стремежа си да направи своя син безсмъртен, нощем тя го калява в огън, а през деня го освежава с амброзия. Веднъж Пелей вижда своя син в огъня и го измъква. (Според друга версия, Тетида къпела Ахил във водите на подземната река Стикс, за да го направи неуязвим и само петата, за която го е държала, остава уязвима (оттук идва изразът „ахилесова пета“). Оскърбена от намесата на Пелей, Тетида напуска съпруга си, а той възлага възпитанието на сина си на мъдрия кентавър Хирон, който храни Ахил с вътрешностите на лъвовете и мечки, научава го да свири на китара и да пее...

Разказът за Ахил много ви заприлича на приказка, нали! Всъщност Ахил е герой от древногръцката митология. Това е ново понятие за вас.

Митологията е наука за обяснение произхода на света чрез приказното начало в човешкото мислене. Затова в превод от старогръцки мит означава предание, сказание.

Митологията на всеки народ съдържа митове, които не са нищо друго, а старинни „приказки“ за сътворението на света и човека в антични и библейски времена.

Божественото и фантастичното са част от приказното начало във вътрешната структура на мита. Боговете и хората се превръщат в приказни герои.

Създаването на митове се разглежда като най-важно явление в културната история на човечеството. В първобитното общество те са начин за разбиране на света. Най-древни и най-разпространени у почти всички народи са миговете за животни. Те дават наивно обяснение за произхода на света чрез поведението на животните. Почти у всички народи са известни митове за превръщане на хора в животни и в растения, както и за произхода на животните от хора.

Други широко разпространени митове са тези за произхода на слънцето, луната, звездите. Нерядко те се изобразяват като хора, живели някога на земята и по някаква причина издигнали се на небето. В други митове пък, създаването на слънцето се приписва на някакво свръхестествено същество.

Централна група митове са митовете за произхода на света, вселената и човека. В тях се открояват две идеи — идеята за сътворението на света и идеята за развитието. Според едни митологични представи, светът е създаден от някакво свръхестествено същество, Боготворец, демиург, велик магьосник и т. н., според други - светът постепенно се е развил от някакво безформено състояние, хаоса, мрака, водата, от яйце и т. н. Сред широко разпространените митологични мотиви е този за чудотворното раждане, за произхода на смъртта. Сравнително по-късно възникват представите за задгробния живот, за съдбата.

Особено и много важно място заемат митовете за произхода и първоначалното използване на едни или други културни блага: добиването на огъня, изобретяването на занаятите, земеделието, обредите, обичаите и т. н.

В ранните стадии на своето развитие митовете в по-голямата си част са примитивни, кратки, елементарни по съдържание. По-късно се създават по-сложни митове, които се превръщат в разгърнати повествования, свързват се един с друг, образувайки цикли.

Съдържанието на мита се е възприемало от първобитните хора като нещо реално. За тези, сред които митът е възникнал и битувал, той е „истина“, защото е осмисляне на реално дадената и „сега“ продължаваща действителност, прието от много поколения „преди нас“. И така, неспособността да се види различието между естественото и свръхестественото превръщат митологията в своеобразна символична (знакова) система, с термините на която се описва и възприема светът.

С развитието на обществата, митологията служи като изходен материал за развитието на философията, научните представи и литературата. Ето защо е трудно да се разграничи например митологията от религията, както и от близките ѝ по жанр и време на възникване форми на словесно творчество: приказките, героичния епос, легендите, историческите предания. Така при разграничаването на мита и приказката трябва да се отбележи, че митът е предшественик на приказката, че в приказката, в сравнение с мита, настъпва отслабване на твърдата вяра в истинността на излаганите фантастични събития, развитие на съзнателната измислица в приказния сюжет.

КАК ДРЕВНИЯТ ЧОВЕК СИ Е ПРЕДСТАВЯЛ СВЕТА?

Древният човек си е представял света като някаква субстанция, особена жизнена сила. В митологиите на различните народи се изобразява поэтапното появяване на носителите на живота - растения, животни, хора. Особено се подчертава възходящата линия на живота - от раждането до най-високата точка на израстването, цъфтежа и плодородието. Най-нагледният образ на живота е намерен в растителния свят, по-точно сред дърветата, особено такива, чийто срок на живот значително превишава продължителността на човешкия (напр. дъб, явор, върба, лиственица, кедър и др.) - т. нар. ДЪРВО НА ЖИВОТА. То е поставено в центъра на света и заема вертикално положение. Най-известен образ на Дървото на живота е представен в книгата „Битие“ (за нея сме ви разказвали по-подробно в 31 и 32 брой на вестника от 1998 г.): „И направи Господ Бог да израснат от земята всякакви дървеса, хубави наглед, и добри за ядене, и дървото на живота посред рая, и дървото за познаване добро и зло“ (Бит. 2,9). Като изгонва първите хора от рая, Бог ги лишава и от дървото на живота (Бит. 3,21). При разделяне на Дървото на живота по вертикала се формират долна (корените), средна (ствола) и горна (клоните) част. По вертикала се откриват противопоставяния (опозиции) - горе-долу, небе-земя, земя-долен свят, огън (сухо)- вода (мокро) и др. С помощта на Дървото на живота стават различни и основните зони на вселената - горна (небесното царство), средна (земята) и долна (подземното царство); минало -настояще — бъдеще (ден/нощ, благоприятно/ неблагоприятно време на годината); трите части на тялото (крака, корпус, глава), трите елемента (огън, вода, въздух) — основа на земния живот.

Троичността на Дървото на живота по вертикала определя в съотношение с всяка част особен клас същества, най-често животни. С горната част на Дървото на живота се свързват птиците, често две — симетрично разположени или точно една върху друга (нерядко орел); със средната част — копитните (елени, лосове, крави, коне, антилопи и т.н.); с долната част (корените) — змии, жаби, мишки, бобри, видри, риби.

Хоризонталната структура на Дървото на живота се образува от самото дърво и от обектите около него. Обикновено от двете страни на ствола стоят най-често копитни животни или човешки фигури (богове, митологични персонажи, жреци, хора). Хоризонталната структура позволява да се различи усвоеното (свързаното с културата) и неусвоеното (свързаното с природата). Самото Дърво на живота в определен смисъл става модел на културата като цяло, своеобразно „дърво на цивилизацията“ сред природния хаос.